

2. BÖLÜM / CHAPTER 2

HUZUR ROMANINDA BIRAKILMIŞ BOŞLUKLAR VE KURMACININ FARKLI GÖLGELERİ: ŞEYH GALİP, BEYHAN VE HATİCE SULTANLAR

LEFT SPACES IN THE *HUZUR* NOVEL AND THE DIFFERENT SHADOWS OF THE FICTIONARY: SHEIKH GHALİB, BEYHAN AND HATİCE SULTANS

Turgay ANAR¹

¹Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: turgay.anar@medeniyet.edu.tr

DOI: 10.26650/B/AA14AA25.2022.009.02

ÖZ

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanı, zor okunan yapısı ile Türk roman tarihinde farklı bir yerde bulunur. *Huzur* romanının birçok farklı boyutu vardır. Yazar, romanda Türkiye için önemli kabul ettiği birçok meseleyi kurmacanın imkanları ölçüsünde tartışır. Bu meseleleri somutlarken maziden kaynaklanan olay, durum ve kişileri anlatıya dahil eder. Bunu yaparken ise merkezdeki ana kahramanlar Mümtaz ve Nuran'dır. Onların aşk maceralarını dile getirirken bazen romanın anlatıcısı bazen de Mümtaz, bakışlarını "maziye" yöneltir. Tanpınar'ın eserlerindeki "mazi" kavramı, geçmişte yaşanmış olay ve kişilerin unutulduğu bir evren değildir. *Huzur* romanı özelinde "mazi", romanın aktüel zamanını çeşitli biçimlerde etkilemeye devam eder. Şeyh Galip, Beyhan Sultan ve Hatice Sultan; mazide kalmış olmalarına rağmen Mümtaz'ın zihninde yaşamaya devam eden özellikleri ile romanın aktüel zamanında etkili bir pozisyon alırlar. Mümtaz, sevdiği kadın olan Nuran'ı, geçmişten taşıyıp getirdiği olaylar, durumlar, hatıralar ile romanın aktüel zamanında süsler. Ona farklı bir yüz, farklı bir derinlik katar. Bunu yaparken ise Şeyh Galip'in merkezde olduğu bir dekor hep dikkati çeker. Şeyh Galip gibi efsanevi bir kişiliğin yaşadığı varsayılan- platonik- aşk ilişkisi, romanda yaşanan Mümtaz ve Nuran'ın aşk hikayesine gölgesini düşürür. Mazideki aşk, aktüel zamandaki aşkı da derinleştirir. Kurulan bu benzerlik, romanda işlenen aşkı Türk roman tarihinin efsanevi aşkları arasına sokar. Tanpınar'ın geçmişte kalan hayatlar ve eserlerle irtibat bularak kurduğu bu anlatı, mazinin bıraktığı boşluğa yazarın muhtemel bir cevabı gibi de okunabilir.

Anahtar Kelimeler: Tanpınar, Mazi, Medeniyet, Şeyh Galip, Mise en abyme

ABSTRACT

Ahmet Hamdi Tanpınar's *Huzur* novel, with its hard-to-read structure, has a distinct place in the history of Turkish novels. The *Huzur* novel has many different dimensions. In the novel, the author discusses many issues that he considers important for Turkey within the capacities of fiction. In order to make these issues more concrete, the author brings events, situations, and people from the past into the narrative. The protagonists of the novel are Mümtaz and Nuran. As the author narrates their love adventures, sometimes the narrator of the novel and sometimes Mümtaz directs his gaze to the "past". The concept of "past" in Tanpınar's works is not a universe where events and people of the past are forgotten. In *Huzur*, the "past" continues to affect the present time of the novel in various ways. Sheikh Ghalib, Beyhan Sultan and Hatice Sultan, who are historical figures, take an effective position in the actual time of the novel with their features that continue to live in Mümtaz's mind, although they are in the past. Mümtaz adorns Nuran, the woman he loves, in the present time of the novel with the events, situations, and memories he brought from the past. It adds a different face, a different depth to that woman. At the same time, a decor in which Sheikh Ghalib is the center always draws attention. A platonic love affair with a legendary personality like Sheikh Ghalib takes place in the novel. This love story overshadows the love story of Mümtaz and Nuran. The love in the past also deepens the love in the current time. The parallelism sets the love in the novel among the legendary ones of Turkish novel history. This narrative, which Tanpınar establishes by connecting the lives and works of the past, can be read as a possible response of the author to the void left by the past.

Keywords: Tanpınar, The past, Civilization, Sheikh Ghalib, Mise en abyme

Extended Abstract

Ahmet Hamdi Tanpınar's novel *Huzur*, which has an important place in the history of Turkish novels, does not only tell us about the love of Mümtaz and Nuran. One of the valuable aspects of this novel is that its author expresses the connection between "past" and "present" differently than similar Turkish novels. While Tanpınar constructs a fictional universe in his novel *Huzur* and constructs it in a structure that can be read layer by layer, he also discovers a system that reveals the "deepening" in the narrative. Although Mümtaz is the central character of the novel in every way, getting to know him as a protagonist and opening up to life with him, seeing and showing the past from his perspective also establishes the novel's own system. The fact that Mümtaz does not look at life from an "ordinary" perspective also serves to create different depths for him as a character in the novel. He is an individual who seeks a peace in the folds of his mind, going back and forth between "past" and "present". At the same time, Mümtaz is a lover who strives to find and embrace love. In addition, he emerges as an interesting person who is trying to fill the void left by the "past" but missing the life itself. Nuran with whom the protagonist fell in love is a woman who "warns" Mümtaz to return to the present in the fiction. She is the woman who "opposes" Mümtaz's attention to objects and architectural artifacts representing the "past", as well as to old texts, and how he wants to lose the present in them. Although Nuran's own voice is barely heard in *Huzur*,

her presence also allows us to see the aspect of her that wants to awaken Mümtaz, who lives in the “present” time of the novel. Nuran is a woman who had been married before and has a daughter. Considering the conditions of the period, her widowhood also has an extremely pressing aspect in Nuran’s social life. Despite everything, while Mümtaz is thinking about the novel he is trying to write about Sheikh Ghalib, he is rapidly experiencing love. Mümtaz’s love and Sheikh Ghalib’s love story, which is assumed to have happened in the past, and the important figures of this narrative cast a shadow on Mümtaz’s novel. First of all, like an “inner narrative” (mise-an-abyme), the love of Sheikh Ghalib and Beyhan Sultan deepens the love of Mümtaz and Nuran in the “present” towards the “past”. Sheikh Ghalib’s narrative is not the only one that provides this deepening. This love story is about to bring the entirety of the old civilization that is about to disappear into the novel like an “inner narrative”. The love that an important poet of Turkish literature like Sheikh Ghalib is claimed to have experienced in the past - although such a claim is far from the truth - and the aesthetic side of that love cast its shadow on the love experienced in the present of the novel. This creates a “unique” love narrative thanks to the identity established with Mümtaz and Nuran. Mümtaz, on the other hand, recreates Beyhan Sultan and Hatice Sultan in his novel with various effects, and highlights Nuran as an example of these legendary women. This is how Nuran casts her own shadow on the depiction/imagination of the female protagonists of Mümtaz’s novel. With this aspect of mutual interaction, it allows us to see the interactions of the protagonists of the novel with each other. But perhaps one of the most interesting aspects of *Huzur* is that there is not a single sample sentence from the novel written by Mümtaz. This attitude also attracts the attention of curious readers. The novel is formed by the “gaps” left on people by the past and the shadows cast by “protagonists, things and objects from the past” on the present of the novel. With the explanation of these two conceptualizations, it can be understood more closely what Tanpınar does in the literary sense in the novel *Huzur*:

Giriş

Tanpınar, *Beş Şehir*'in bir yerinde, geçmiş medeniyeti çeşitli boyutlarda temsil eden mimari eserlerin ve bu eserlerde yaşanılmış hayatların kaybolup gitmelerinden yakınır ve bunun aktüel zamandaki insanları rahatsız ettiğini vurgularken şu çarpıcı cümleyi kurar: “Bizi onlara doğru çeken bıraktıkları boşluğun kendisidir. Ortada izi bulunsun veya bulunmasın, içimizdeki didişmeden kayıp olduğunu sandığımız bir tarafımızı onlarda arıyoruz” (1996, s. 102). Bu cümle, aslında bir medeniyet buhranı yaşayan insanın, mazi ile nasıl bir irtibat kurması gerektiğine dair ilginç soru(n)lar da üretir. Tanpınar, aynı yazının ilerleyen bölümlerinde, “belki de sadece aramak ve bütün kapıları çalmak kâfidir” (s. 103) cümlesi ile gidilmesi varsayılan yola dair bir fikir ortaya koyar. “Kayıp olan şey”, *Huzur* romanında “bütünlüğe” ulaşmak için aranan bir cevher gibidir. Bu fikir, Tanpınar’ın edebiyat metinlerinin dokusuna çeşitli biçimlerde siner. Bu yönüyle geçmiş medeniyetin sembol şahsiyeti olan Şeyh Galip ve onun ardına takılan birçok kişi, hayat ve hatıra bu meşhur şairin zamanla efsanevi bir boyuta ulaşan hayat macerası paralelinde *Huzur* romanına çeşitli biçimlerde “gölgesini düşürür”.

“Bırakılmış Boşluklar” ifadesi, aslında bir medeniyet krizini yaşayan ve bu krizi anlayan insanın farkında olabileceği bir kavramlaştırmayı vurgular. Tanpınar, özellikle *Huzur* romanında, geçmiş medeniyetin kendince sahih ve aydınlık taraflarını görmemizi ister ve bunu yaparken hâlâ o medeniyetten ilham alan, onu farklı boyutlarda temsil eden ve hayat hikâyeleriyle tarihi birer anlatı kimliğine bürünen kahramanları/onların silüetlerini kurmacaya serpiştirir. Serpiştirme kelimesi rastgele bir faaliyet olarak okunmamalıdır. Özellikle anlatıya bağlı türlerde kurmacanın çiçeklenebilmesi için böyle “yaratıcı” bir eyleme ihtiyaç vardır. Anlatı, okurların uçsuz bucaksız zihinlerinde sanal mekânlar- buna tarla da pek tabii ki denebilir- kurabildiği ölçüde “görülebilir”. Bunu sağlayan güç, aslında kelimeleri ustaca kullanmanın yanı sıra imgeye dönüşme faaliyeti çok daha kuvvetli olan sistemli bir kültürel ekip biçmedir (cultura animi). Edebiyat, özellikle de kurmaca metinler, işte bu yönleriyle okurlarının ruhlarını bir sistem dahilinde “ekip biçerler”. *Huzur* romanında Tanpınar tam da bunu yapmaya çalışır. Geçmiş medeniyeti temsil kabiliyeti yüksek kişilerin “çekirdek” halindeki kimlikleri Tanpınar’ın ustalıklı çabasıyla kurmacanın çorak topraklarına böylece serpilir ve oradan son derece nefis çiçekler yeşerir. Bunların muhatabı tabii ki anlayışlı ve uyanık okurdur.

1. Kurmacanın Farklı Gölgeleeri

1.1. Şeyh Galip’in Gölgeleeri

“Medeniyetin hafızası” olan mimari eserlerden ziyade, onu temsil eden ve “yaratıcı tohumlar” taşıyan şahsiyetler ve onlarla kurmacada kurulan olağanüstü özdeşlikler *Huzur*’u

farklı boyutlarda okumamıza fırsat sağlar. Mümtaz'ın Şeyh Galip ile ilgili bir roman yazması, biraz da “kurmacanın” imkânları içinde, geçmiş medeniyetin “hafızasına” yönelik bir vurguyu üstüne çeker veya belki de zihinsel bir seyahati gerekli kılar. Romanın aktüel zamanında “kaybolanı aramak ve bulmak” için geçmişin sadece “suskun sanat eserlerine”, “eşya” ve “nesnelere” yönelmek yetmez. Aynı zamanda romandaki geçmiş medeniyete ait insani tarafı temsil eden Şeyh Galip'in hayatındaki dönüm noktalarını tekrar hatırlamak lazımdır.

Şeyh Galip, Mevlvî anne ve babanın evladı olarak 1757 yılında İstanbul'da dünyaya gelir. Hocası Mevlvî Hoca Neşet Efendi şiiirlerinde kullandığı “Esad” mahlasını ona verir. Mahlasının diğer şairlerle karışmaması için daha sonra “Galib” mahlasını alır. Bazen “Esad Galib” şeklinde de mahlaslarını birleştirerek kullanır. Şairliğe heves eden devrin genç şairleri gibi kendinden önce meşhur olan şairleri okurken bir yandan da *Sebk-i Hindî* akımının önemli şairleri Şevket-i Buhari, Saib-i Tebrizi'nin şiiirlerini inceler. Doğuştan getirdiği yetenek ve düzenli çalışması onu yaşadığı zamanın *Sebk-i Hindî* tarzının en önemli şairi konumuna yükseltir. 1783'te Türk edebiyatının ölümsüz eserlerinden biri olan *Hüsn ü Aşk* isimli mesnevisini tamamlar. 1787'de Yenikapı'da çilesini tamamlar ve “dede” unvanını hak eder. 1790/91 yılında Galata Mevlvîhanesi şeyhliğine getirilir. Devrin iktidar makamındaki simalarıyla bu görevi sebebiyle daha sık görüşür. III. Selim ve kız kardeşlerine çeşitli vesilelerle şiiirler sunar. Sarayın isteğiyle inşa edilen bazı eserlere tarihler ve kıtalar yazar. Bu samimi ilişki, III. Selim'in ona ve onun görev yaptığı Mevlvî tarikatındaki kişilere çeşitli ihsanlar, hediyeler sunması, birçok insanın dedikodusuna da sebep olur. 3 Ocak 1799 tarihinde veremden vefat eder (Alparslan, 1988, s. 1-37).

Şeyh Galip'in adı, Mümtaz için son derece önemlidir. Mümtaz, Şeyh Galip ile ilgili bir roman yazmaktadır. Bu roman, III. Selim devrinin bir “iç romanı” olacaktır. Bu tanımlama, aslında geçmişi dış unsurlarıyla değil ona bir ruh ve yaşama estetiği veren insanların varlığıyla tanımlama çabasıdır. Bu durum Tanpınar'ın “mazi” ile kurmaya çalıştığı zihni irtibatın bir boyutudur. Zaten entelektüel insan, geçmişle kurduğu bu türden iletişim sayesinde yaşanan zamanı ve geleceği şekillendirmeye ve tanımlamaya çalışır. Romanda mazide kalmış birçok simanın kurmaca kahramanlara gölgelerini düşürmesinin bir tarafında yazar ve ana kahramanın birbirleriyle kurduğu bağ dikkat çekicidir. Tanpınar'ın hayatının kronolojik gölgeleri Mümtaz'ın hayatına birçok kez düşer. Bu, zaman zaman anlatıda bazı muğlaklıkların oluşmasına da sebep olur. Yazar, roman kahramanlarını kendi kronolojisinden uzaklaştırmakta zorlandığını Yaşar Nabi'nin sorularına verdiği cevapta açıklar. Burada kendi yazma serüveniyle ilgili bilgiler verirken ilkin güç ve yavaş yazdığının altını çizer, konularını geliştirirken zorluk yaşadığını, yaptığı planı takip edemediğini söyledikten sonra

asıl dikkatimizi çeken şu bilgiyi açıklar: “Yazarken çok düşünürüm. En büyük güçlük, eseri gündelik hayatımın tesirlerinden muhafazadır.” (Tanpınar, 1996, s. 308).

Mümtaz, romanında işlemeyi planladığı Hatice Sultan ve Beyhan Sultan’ın portrelerini Nuran’ı düşünerek çizer. Bu, Nuran’ın her şeyiyle merkeze alındığı gösterir. Onun ruhu, güzelliği, inceliği, geçmişte yaşamış bu sultanlarla yan yana getirilir. Bu, doğal olarak onlara bu sayede bir yüz yaratılacağı anlamına da gelir. Kurmaca metinlerdeki kahramanların tasvirlerine farklı bir perspektiften bakıldığında “değerli olanın” hemen her zaman diğer kahramanlara benzemeyen yönleriyle öne çıkarıldığını fark ederiz. Ayrıca böyle bir öne çıkarılışla okurun dikkatinin çekildiğine ve hatta kurmacadaki ışıkların onun üzerine döndürüldüğüne şahit oluruz. Yazar, kahramanını her açıdan öne çıkarır, onu bir faninin sahip olamayacağı özellikler içinde romanında canlandırır. Nuran’ın kelimelerden giydiği olağanüstü pelerin, bir fani olması planlanan ama okurların zihinlerinde farklı farklı veçhelere sahip harikulade bir imajla yaratılmış bu sevilen kadını benzerlerinden hemencecik ayırır. Onun saçları, yüzü, sesi, dokunduğu, gördüğü, bahsettiği her şey kısacası onu yapan/yaratan her ne var ise Tanpınar’ın kelimelerinden imal edilmiş sihirli pelerinini üzerine aldığı andan itibaren bir peri masalında yeniden anlam kazanan şeyler gibi farklı bir “basübadel mevt” yaşar.

İstanbul gezilerinin dönüşünde Nuran, Mümtaz’ı Şeyh Galip ile ilgili romanı yazması konusunda da teşvik eder. Mümtaz, yazdığı romanla ilgili karşılaştığı güçlükleri, meselelerini Nuran ile paylaşır. Romanın ikinci bölümünde, İstanbul gezilerinin birinde Mümtaz, Nuran’ı dinlerken diğer taraftan da Şeyh Galip hakkında düşünür. Kitabın, ne planını ne de yazdığı kısımlarını beğenmiştir. Hepsini tekrar değiştirmek gerektiğine inanır. Hamlelerle değil, sağlam bir düşünce ile çalışmak ister. Kanlıca koyunda, mehtap denize bir altınoluk gibi boşanırken Nuran’a romanıyla ilgili konuları anlatır (s. 196-197). Mümtaz, bir hikâyenin mutlaka bir yerde başlayıp bir yerde bitmemesi gerektiğine inanmıştır artık ve bu yüzden de hayatı bir zemin gibi alarak onu birkaç kişinin etrafında toplaması yetecektir. Şeyh Galip’in ise zemin ve gruplar üzerinde birkaç ruh hâleti ile hayatının birkaç safhasının görünmesi ve medeniyeti yapan yönlerin açıklanması ile romanın aktüel zamanında anlatılması Mümtaz’ın şimdiki isteğidir (Anar, 2020, s. 637).

Mümtaz, romanın entelektüel failidir. O; bu açıdan bakıldığında, geçmişi içinde yaşayacağı bir hale evirmek için araştırmalar yapan ama aynı zamanda da akademik hayatta kendine bir yol açmak isteyen ilgileri olan bir faildir. Bu da Şeyh Galip’in hayatını modern bir bakışla çerçevlendiren bir eser yazan/yazmak isteyen entelektüelin ilgilerini vurgular. Nuran’a duyduğu aşk, biraz da kitaplardan ve sanat eserlerinden çekip çıkardığı bir aşktır. Bu yönüyle belki de Türk roman tarihinde bu kadar zengin görsel ve sanatsal eser/metinlerle bağlantı

kurarak ilerleyen bir roman daha yoktur. Mümtaz'ın zihni, bir müze gibidir bu yüzden de. Ziyaretçisi neredeyse kalmamış birçok sanatkârı ve eseri sadece o tanır, bilir ve âşık olduğu kadının dünyasına onları da zevkle taşır. Bir sanat âşığı yahut da bir nevi tuhaf şeyler mücidi gibidir bu yönüyle. Baktığı/incelediği/çizdiği bir perspektif vardır ve bunun sürprizli yolları/örnekleri Nuran'ı zaman zaman afallatır. Nuran'a âşık olana kadar bütün bu sanat eserlerini, onları anlamlandıran görüşleri neredeyse kendisi için “biriktirmiştir” Mümtaz. Nuran öncesi gönül ilişkilerini dile getiren Mümtaz'ın son derece “kuru” olmasına sadece bu yönden bile bakılabilir. Nuran öncesinde o, standart bir âşık profilindedir. İşte dikkat edeceğimiz nokta buradan itibaren başlar. Mümtaz, yazacağı esere Nuran'ın aktüel zamanda yaşadığı aşkla birlikte yoğrulan güzelliğini, asil görünüşlerinin gölgelerini, yazmak üzere olduğu kurmaca eserine düşürmek ister. Mümtaz, III. Selim devrinin iç hayatını anlatacağı romanda Nuran'ı Beyhan Sultan'a ilham verecek şekilde kurmacaya dahil etmek niyetindedir.

Mümtaz, romanda birkaç yerde açıkça dile getirdiği gibi Nuran'da “sanatının ve iç âleminin nizamlarını” bulur. Bu sanatkâr bakış, aslında Nuran'ı sanatının malzemesi gören bir anlayışı da hissettirir okura. Mümtaz, sanki bu aşkı doyusuya “yaşamak” için değil de bir sanat eseri “yazmak” için yaşamaya yükümlü gibi davranır. Aktüel zamandan uzaklaştıkça kendini bulan, hayatın türlü sıkıntılarından nefes alabilecek sanal evrenler kuran Mümtaz, bilincinde kaçış kapılarını ardına kadar açık tutmasını sağlayan birçok olay, anı, eşya ve metinle birlikte yaşarken gerçeğin sert tarafıyla, yani Nuran'a olan aşkı ile sınanır. Bu sınav, hayatın katılığı ve acımasızlığıyla Mümtaz'ın yolunu tıkar. Herhâlde Mümtaz'ın aşırı pasif ve çekingen, belki de “çocuk” tavırlarının ardında hayatın sert taraflarında görece yoğrul(a) mamış ama aynı zamanda zihnen ferahlık ve zevk sağlayan bir sanatkâr bakışın tesiri de vardır. Mümtaz, “yaşamazsa yazamayacağını düşünür”, Tanpınar da bu romanda dile getirdiği aşkı, bir dostuna söylediği “yaşamaysaydım yazamazdım” ifadesiyle açıklar. Bu aşk bahsi, yaşanmışlıkla değil aşka verilen değer boyutunda incelendiğinde dahi Mümtaz'ın aşka bakışı ve Nuran'ın kendini aşka bırakışı ve aşkını elde etmek için çabalayışının anlamları değişir. Bu sebepten *Huzur* romanındaki aşk, durduğunuz yerden bakış açınıza göre farklı anlamlar kazanan çok yönlülüğü vurgulayacak bir niteliğe sahiptir (Anar, 2020, s. 510-511).

Mümtaz ve Nuran, bir “hazineye” benzettikleri Üsküdar'ı dolaşırlar. Üsküdar'ın camileri, mimarî eserleri, fakir halkın hayatı ve semtin muhteşem manzarası onları çok fazla etkiler. Bu gezintilerin dönüşlerinde Nuran, Mümtaz'ı yazmakta olduğu Şeyh Galip romanı ile ilgili sıkıştırmaya başlar. Nuran, bu eserin müsveddelerini okurken âdetâ Mümtaz'ın “terzisinde bir model” veya “bir mağazada kumaş seçer” gibi titiz olmaya başlar. Nuran, romanda Mümtaz'ın yazar olarak tavrını, “Birisinde Melling'le, öbüründe Şeyh Galib'le berabersin...” (Tanpınar,

2017, s. 180) cümlesi ile anlatmaya çalışır. Bu cümle, aslında III. Selim döneminin “iç romanı” olarak tasarlanan romanın içindeki olaylar ve kişilere yazarın çift taraflı baktığını veya sabit bir bakışla eserini sürdürmediğini gösteren bir ifade olmalıdır. Bu yazar tavrının, Mümtaz’ın kişiliği ile olan bağlantısı, “Bu, Mümtaz’ın bitmeyen şarkısıydı: İstedğin kadar onlarla flört yap.” cümlesiyle aydınlatılır. Anlatıcı, burada da durmaz ve Mümtaz’ın geçmişte kalmasını, onlardan kendine farklı bir hayat kurmasını, Nuran’ın “Niçin bugünü yaşamıyorsun Mümtaz? Neden ya mazidesin, ya istikbaldesin. Bu saat de var.” (Tanpınar, 2017, s. 191) cümleleriyle eleştirir (Anar, 2020, s. 436).

Mazide yaşamış kişilerin hayatları, Tanpınar’ın edebiyat evreninde ölüp gitmezler. Onlar mucizevi hayalleriyle romanın şimdisinde, kahramanların zihinlerinde ve karşılıklı konuşmalarında canlanırlar. Ayaklarını neredeyse hep gerçeğin keskin sırtında tetikte durarak sabitlemiş olan Nuran, Mümtaz’ın maziye kayan ve gerçek hayattan öyle veya böyle kaçiveren dikkatini doğru yöne çekecek hamleler yapar. Nuran’ın gerçek sesi işte tam da burada iştilir. O bir “uyaran”dır, Mümtaz’ı gerçeğe “uyandıran”dır bu açıdan.

1.2. Beyhan Sultan ve Hatice Sultanın Gölgeleleri

Huzur’un birçok yerinde Şeyh Galip ile birlikte Beyhan ve Hatice Sultanların izlerine rastlanır. Bu durumun ortaya çıkmasında doğrudan doğruya etkili olan yegâne kahraman ise Nuran’dır. Mümtaz, yazacağı romanında “Hatice Sultan’la Beyhan Sultan’ın portrelerini Nuran’ı düşünerek” çizer (Tanpınar, 2017, s. 180). Mümtaz, üzerinde çalıştığı Şeyh Galip ile ilgili romanda, devrinde bir sürü dedikoduya sebep olan iki kardeş sultanı da anlatmayı planlar. Bu kardeş sultanlardan ilki, Beyhan Sultan’dır.

1765 yılında dünyaya gelen Beyhan Sultan, III. Mustafa ve Adilşah Kadın’ın çocuğudur. Babası III. Mustafa dokuz yaşındayken öldüğünden kız kardeşi Hatice Sultan ile birlikte amcaları I. Abdülhamit’in saltanatı sırasında sarayda yaşamak zorunda kalırlar. Anneleri Adilşah Kadın, padişaha ağlayarak iki kız kardeşin durumlarını anlatır ve evlendirilmelerini ondan rica eder. 17-18 yaşlarındaki Beyhan Sultan, devrin Halep Valisi, Silahdar Mustafa Paşa’yla 1784’te evlendirilir (Uluçay, 1992, s. 103). Beyhan Sultan, III. Selim’in saltanatı sırasında ferah bir hayat sürer. 1807- 1808 yıllarındaki Kabakçı Mustafa ve Alemdar Mustafa ihtilallerinde ağabeyi III. Selim’in tahttan çekilmesi ve sonra öldürülmesi bu ferah hayatın da sonunu getirir. 1824 sonbaharında, 59 yaşında vefat eden hanım sultan ardında birçok tarihi eser ve cami bırakır (Sakaoğlu, 2015, s. 472-477).

Hatice Sultan ise 14 Haziran 1768’te dünyaya gelir. Sarayda çok iyi bir eğitim alır, on sekiz yaşında, Hotin Muhafızı Vezir Seyyid Ahmet Paşa’yla 1786 yılında evlendirilir (Uluçay,

1992, s. 104). Kocası Ahmet Paşa, 1798’de vefat eder, sultan bir daha evlenmez. Ağabeyinin tahtta olduğu sırada ferah bir hayat sürer. Bu ferah hayat ile ilgili birçok dedikodu üretilir. Avrupa’dan İstanbul’a gelen Melling’e 1793’te Avrupaî bir sahilсарay yaptırır. Melling’in mimari eserleri, bahçe düzenlemeleri, köşklеrdeki Avrupalı unsurların sentezlenerek sultanın hizmetine sunulması, başta III. Selim olmak üzere devrin devlet yöneticilerini hayran bırakır (Anar, 2020, s. 291).

Mümtaz’ın yazmayı planladığı ve III. Selim devrinin “bir iç romanı” olmasını istediği romanda özellikle Hatice ve Beyhan Sultanların portrelerini Nuran’ı düşünerek çizmesine dikkat edilmelidir. Nuran’ın Mümtaz için her şeyin merkezinde olan bu yönü, anlatı içinde anlatı (*mise en abyme*, yani büyük bir anlatının içine yerleştirilmiş küçük anlatıların anlatıda sonsuz bir derinlik (Baldick, 2001, s.158) yaratması) olarak planlanan bir roman yazma teşebbüsü olarak da derinleşir. Diğer yandan ise romanın önemli kadın sultanları Nuran’dan çizgilerle yaratılır. Mümtaz’ın sevdiği kadına verdiği değer, onu bir edebiyat eserinde de “ölümsüzleştirmek” gibi olağan dışı bir amacın tezahürüdür. Mümtaz, romanın en mistik hâline ulaştığı Dede’nin ayinini dinlerken Nuran’ı Beyhan Sultan ile zihninde şöyle özdeşleştirir:

Mümtaz böyle bir ayin esnasında Yenikapı Mevlevihanesi’nin sultan hanımlara ayrılmış bir tarafında kafesler arasında Beyhan Sultan’ın tıpkı Nuran gibi ve beş asırlık bir kudretin ikrarını sadece omuzlarında taşıyarak Şeyh Galib’i süzmüş olması ihtimalini düşündü. Sema eden mevleviler, tennurelerin boşlukta dönüşleri bir önden yürüyenin, bir arkadakine kollarını kavuşturarak o kadar asrın terbiyesi arasından niyazı hayalinde bir an parladı. (Tanpınar, 2017, s. 287)

Mümtaz’ın zihninde, Beyhan Sultan ve Nuran’ın yer değiştirmesi fikri, ihtimalen bile olsa, birçok açıdan anlatının derinleşmesine, imge boyutunun zenginleşmesine imkân sağlayan bir araç gibi anlam kazanır. Özdeşleşmenin gerçekleştiği yer ve zaman ilginç olduğu kadar buna eşlik eden musiki parçası da önemlidir. Dekor, “maziyi” aktüel zamana taşıyan bir musiki meşki esnasında kurulur. Mümtaz’ın zihninde Şeyh Galip, Beyhan Sultan ve Nuran ile birlikte kurulan sahne, aktüel zamanın ötesine taşır onu. Nuran’ın Osmanlı’nın en zarif ve zengin dönemini hatıralarıyla kaplayan bir sultana benzetilmesi, sadece sevilen kadının sıradan bir övgüsü olarak sanırım okunamaz. Burada benzerlik kurulan Beyhan Sultan’ın Osmanlı hanedanları içinde başlattıkları modernleşmenin ilk adımlarını kendi hayatlarında atan yönünün de dikkate alınması gerekir. Sultanın mimari ve süsleme düzeyinde olsa da Batı medeniyeti ile kurmaya çalıştığı irtibatın Osmanlı’nın mimari ve estetik özelliklerinde de

yaptığı dönüşümün yönünü de düşünmeliyiz. Ama okur için Nuran ile Beyhan Sultan arasında kurulan asıl can alıcı özdeşlik, bir sultan ve bir şair için dile getirilen aşk anlatısında gizlidir. Şeyh Galip ve Beyhan Sultan arasında geçtiği düşünülen aşk dedikoduları; gücün merkezinde olan bir sultan ile sözün zirvesinde olan bir şairin hatırlarını da kat ederek Nuran'ın şahsında imgeleştirilir. Nuran, bu aşkın her açıdan merkezindeyse Mümtaz da merkezinde hisseder kendini. Nuran, bu türden sahne ve dekorlarla birden bire 1937 yılında yaşayan, dul bir kadın olmaktan uzaklaşarak, neredeyse aşkın en üst seviyedeki billurlaşmasıyla sadece Mümtaz için “yaratılmış”; “saf, kültürlü, güzel bir ilahe” kimliğine bürünür. Mümtaz ve tabii ki anlatıcının, Nuran ve Beyhan Sultan ile fikren kurdukları özdeşlik, tarihte yaşadığı düşünülen bir efsane aşk anlatısından esin alır, onu aktüel zamana yansıtır. Bunu, Mümtaz'ın kendi aşkının efsaneleşmesini sağlama niyeti olarak da anlamak mümkündür (Anar, 2020, s. 114-115).

Sonuç Yerine

Huzur romanı, çok farklı derinlikleri olan bir metindir. Tanpınar'ın, *Huzur* romanına kendi kronolojisinden çok fazla anı/bilgi/arzu gömmüş olmasının yanı sıra mazideki varlıklarıyla romanın anlam çevresini genişleten, bu çevreye ilginç olduğu kadar estetik derinlikler de ekleyen yönleriyle Şeyh Galip ve onun çevresinde konumlanabilecek tarihî şahsiyetler anlatıya farklı bir sistem de kazandırır. Bu tarihi şahsiyetlerin hayat hikâyeleri ile romanın özellikle kadın kahramanı Nuran arasında çok farklı benzerlikler kurulur.

Şeyh Galip'in hayatı, devrin sultanı ve sultanın kızkardeşi ile var olduğu “tahayyül edilen” anlatılar, romanın kurmaca evrenine “gölgelerini” düşürürken Mümtaz romanını bir türlü yazıp bitiremez. Çok genel hatlarıyla “anlatı içinde anlatı/erken anlatı” (mise en abyme) olarak da düşünebileceğimiz bu ilginç kurmaca tekniğinde Mümtaz'ın kurmacası, başı sonu belli olan bir çizgisellikle ilerlemez. Anlatıya gölgesi düşen mazinin şahısları ve hatıraları tıpkı modern roman türü gibi “anlamını” neredeyse sürekli erteler.

Huzur romanında “mazi”, Tanpınar'ın dünyasında, bıraktıkları boşluklar kadar o boşlukları kendi çağlarında neredeyse ağzına kadar dolduran sembol şahsiyetlerin aktüel zamana taşınması açısından canlandırılır. Kurmaca kahramanlar olmakla birlikte böyle çok cepheli şahsiyetlerin yaşadıkları debdebeli saray hayatı ve bu hayatın çeşitli etkileri maziye aktüel zamana taşır. Ardında bıraktıkları sesler, dedikodular ve anlatılar ile mazinin romanın aktüel zamanını yaşayan kahramanlarını etkilemesi, güçlü şahsiyetlerin tarihten kolayca silinip gitmediklerini gösterir. Ama aynı zamanda bu güçlü şahsiyetler, dikkatleri üzerine çeken yapıları sayesinde roman kahramanlarını çeşitli boyutlarda derinleştirir ve romanın kurmaca evrenine daha derin anlamlar yüklerler. Maziye gitmeyi anlamlı hale getiren bu kıymetli

şahsiyetler, kurmacaya gölgelerini düşürerek romanın alımlanmasını da etkilerler. Nuran ve Mümtaz, işte bu yüzden Şeyh Galip, Beyhan ve Hatice Sultanların gölgeleri sayesinde aktüel zamandaki insanlara benzemeyen ve kendine has özellikleriyle çarpıcı kahramanlar haline gelirler.

Kaynakça / References

- Alparslan, A. (1988). *Şeyh galip*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Anar, T.. (2020). *Huzur atlası: Ahmet hamdi tanpınar'ın huzur romanını okuma kılavuzu*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Baldick, C. (2001). *The concise Oxford dictionary of literary terms*. New York: Oxford University Press.
- Sakaoğlu, N.. (2015). *Bu mülkün kadın sultanları: valide sultanlar, hatunlar, hasekiler, kadınefendiler, sultanevendiler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1996). *Beş şehir*. 11. bsk. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2017). *Huzur*. 29. bsk., İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1996). *Yaşadığım gibi*. (Biol Emil, Haz.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. bsk.
- Uluçay, M. Ç. (1992). *Padişahların kadınları ve kızları*. Ankara: AKDİTYKTTKY.

